

Nejstarší plán hradiště Příkopy u Kdyně na Domažlicku

Jiří Sláma (1934–2020).

K a r e l S K L E N Á Ř

Věda, láska, víra, s. 270–278

The oldest plan of the hillfort Příkopy near Kdyně (Domažlice district)

Příkopy in Domažlice district, southwest Bohemia is definitely one of the ambiguous fortified localities, whose dating and interpretation are the subject of various opinions in the literature. Its massive fortification with triple ramparts and ditches contrasts with the small inner space without any traces of masonry objects. Recently, the site has been referred to either as an early medieval border fortress from the 11th century (R. Turek, the author of the only archaeological research carried at the location in 1959, and his student Jiří Sláma), or a castle of a transitional type from the 12th century (T. Durdík). This article aims to present the oldest surviving plan of Příkopy from 1826, probably the oldest plan of a hillfort-type site in the Czech archaeology and explains its origins, as well as its connection with the activity of Count Eugen Charles Czernin of Chudenice, pioneer of archaeological research in this region.

key hillfort; transitional castles; early Middle Ages; history of archaeology; Příkopy near Kdyně (Domažlice district) [CZ]; Eugen Charles Czernin of Chudenice (1796–1868).

🔑 *bradiště; brady přechodného typu; raný středověk; dějiny archeologie; Příkopy u Kdyně (okr. Domažlice); Eugen Karel Černín z Chudenic (1796–1868).*

Možná neexistuje v Čechách druhá podobná archeologická lokalita, o níž by bylo tolik napsáno vzhledem k tomu, že o ní neexistuje žádná historická zpráva a nebyl na ní dosud proveden skutečný archeologický výzkum. Datovací materiál z ní se omezuje na pár hrstí drobných střepů ze sondáže a z povrchových sběrů, o nichž existují rozdílné názory, a dokonce v literatuře nepanuje ani shoda v tom, jak tuto opevněnou polohu nazývat, resp. interpretovat a jaký byl její význam. Připomínám ji proto, že k uvedeným problémům se vyslovil i zvěčnělý přítel Jiří Sláma a dost možná, že by dnes vyjádřil jiné stanovisko než to, které tehdy zaujal pod vlivem našeho společného učitele slovanské (dnes tedy raně středověké) archeologie Rudolfa Turka.

Složité postavení lokality se projevuje už v samém názvu, pod nímž vystupuje v literatuře – objevuje se buď jako Příkopy (pomístní jméno ostrožny,

* PhDr. Karel SKLENÁŘ, DrSc., zuzana.blahova@ff.cuni.cz.

vybíhající z hory Kravaře severně od Kdyně; případně i rovnou jako Kravař), nebo pod jménem okolních obcí – nejčastěji Oprechtic, také Kdyně nebo Kouta, ačkoli téměř celá leží na katastrálním území Podzámčí (dnes součásti Kdyně).

Svěráz lokality spočívá v její povaze. Jde o mocné opevnění trojnásobných valů a příkopů opevňujících prostor tak malý (navíc beze stop kamenné zástavby), že vypadá téměř samoučelně. Nejstarší interpretace, doložená označením Starý Rýzmberk v predikátu 15. a místním názvu 16. století, je měla za předchůdce nedalekého hradu (Nového) Rýzmberka. Pozdější lidová tradice je zpočátku označovala právě jen jako „příkopy“ či „valy“, lidé znalejší dějin je považovali za husitské (Žižkovy šance). Když počátkem 19. století si vznikající archeologie začala tohoto typu nemovitých památek všimát, označila toto místo jako hradiště; o více než století později se rodící moderní kastelologie došla k závěru, že jde spíše o hrad, a Rudolf Turek, jenž se jím v nové době jako první odborně zabýval, volil vzhledem k jeho zvláštní povaze vícekrát termín pevnost, pevnůstka.

Protože možnost husitského (dokonce Žižkova) tábora byla opuštěna už dávno (což ovšem neznamená, že opevnění nemohlo být využito v historických dobách, ať už v zápasech 15. století, husitských i pozdějších, nebo třicetileté války), stejně tak jako funkce předsunuté strážní bašty nedalekého hradu Nového Herštejna,¹ zůstala otevřená otázka, zda jde o hradiště raného středověku nebo hrad nejstaršího typu na přechodu ke středověku vrcholnému. Pokud jde o označení lokality, je to záležitost významu slov. Bylo by dobré si konečně uvědomit, že „hradiště“ znamená v českém jazyce „místo, kde dříve stál hrad“, místo zaniklého objektu, stejně jako třeba tvrziště, dvořiště, mlýniště, rybníště... Primitivní, pravěkou formu hradu je pak vhodnější označit jako hradisko. Hradiště je tedy v terénu pozůstatkem jak zaniklého hradiska, tak i hradu. V tom smyslu je třeba chápat výraz „hradiště“ v názvu tohoto článku, který nepředjímá žádnou interpretaci.

Interpretací ovšem bylo označení „hradiště“, objevující se v literatuře od počátku – nejprve prostě „pohanské“ bez ohledu na to, zda pravěké či raně středověké, ale už J. E. Vöcel² přiřadil Příkopy k hradištím slovanským, tj. raně středověkým; spojování s Rýzmberkem či Novým Herštejnem odmítal, protože „*jisto jest, že obrada tato způsobem zdělání svého daleko přesahuje dobu, v nížto hrad Herstein vystaven byl.*“ V roce 1869 je označil za strážní opevnění při zemské bráně. Za raně středověké považoval pak Příkopy rovněž August Sedláček, jenž je do svého díla nezařadil mezi hrady, ale připomíná je v kapitole

¹ HEBER, Franz Alexander: *Böhmens Burgen, Vesten und Bergschlösser IV*, Prag 1846, s. 169.

² VÖCEL, Jan Erazim: *Pravěk země české*, Praha 1868, s. 433; TÝŽ: *O hradištích a branách zemských*, Památky archeologické 8, 1868–70, s. 321–330 (s. 326–327).

o Rýzmběrku jako opevnění starší, nejspíše z časů Břetislava I. (1035–1055).³

Toto rámcové zařazení se udrželo až do sklonku 20. století, podepřeno autoritou Rudolfa Turka, jenž tu jako pracovník pravěkého oddělení Národního muzea provedl v roce 1959 rozsahem i trváním nevelký zjišťovací výzkum, publikovaný o řadu let později.⁴ V té době už ale Turkova interpretace prošla vývojem. Jestliže předběžně posuzoval lokalitu jako zeměpanské opevnění s funkcí ochrany hranic, patrně z 12. století,⁵ v roce 1967 jej úvahy o smyslu lokality dovedly k mínění, že vznikla za bojů mezi Břetislavem I. a německým králem Jindřichem III. v roce 1040 (bitva na Brůdce) k obraně Všerubského průsmyku a existovala tedy už v 11. století, ale poměrně krátce, nanejvýše do počátku století příštího. Tehdejší stav poznání raně středověké keramiky z doby hradištní dovoloval smířit datování nečetných nálezů drobných keramických zlomků s touto interpretační ideou. Turkův výklad přijal i Jiří Sláma v soupisu lokalit, připojeném k jeho práci o českých raně středověkých hradištích, do něhož Příkopy zařadil.⁶ Následně v tomto smyslu jsou řazeny i nověji v pracích M. Lutovského⁷ nebo v encyklopedii českých hradišť.⁸

Další průzkumy a povrchové sběry keramického materiálu však vnesly do této otázky jiné světlo. Soubor získaný už v roce 1965 Zdeňkem Procházkou (informace o něm byla však publikována až později⁹) ukazuje spíše na první polovinu 13. století, nanejvýš na dobu kolem přelomu 12. a 13. století. Nové poznatky byly zatím plně vyhodnoceny jen v nepublikovaných magisterských pracích z doby poměrně nedávné.¹⁰ Odpovídají však mínění vyslovenému pře-

³ SEDLÁČEK, August: *Ueber die alte Burgstätte zwischen den Ruinen Riesenbergs und Neu-Herrenstein*, Mittheilungen der Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale N. F. 14, 1888, s. 219–221; TÝŽ: *Hrady, zámky a tvrze království Českého IX. Domažlicko a Klatovsko*, Praha 1893, s. 62.

⁴ TUREK, Rudolf: *Hradiško Příkopy u Kdyně na Domažlicku. K problému tvrze na sklonku raného středověku*, Sborník Národního muzea v Praze, řada A-Historie, 21, 1967, s. 203–208.

⁵ TUREK, Rudolf: *Čechy na úsvitě dějin*, Praha 1963, s. 235; TÝŽ: *Slovanské osídlení Plzeňska*, in: Archeologické studijní materiály 2, Praha 1965, s. 113–117 (s. 115). Původně pro zprávu o činnosti uvedl Turek jako datum jednoznačně 12. století – viz NEUSTUPNÝ, Jiří: *Prehistorické oddělení v roce 1959*, Časopis Národního muzea, oddíl věd společenských, 131, 1960, s. 89.

⁶ SLÁMA, Jiří: *Střední Čechy v raném středověku II. Hradiště, příspěvky k jejich dějinám a významu*, Praha 1986, s. 82.

⁷ LUTOVSKÝ, Michal: *Encyklopedie slovanské archeologie v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2001, s. 226; TÝŽ: *Po stopách prvních Přemyslovců III*, Praha 2008, s. 109–112.

⁸ ČTVERÁK, Vladimír – LUTOVSKÝ, Michal – SLABINA, Miloslav – SMEJTEK, Lubor: *Encyklopedie hradišť v Čechách*, Praha 2003, s. 227.

⁹ PROCHÁZKA, Zdeněk – ZEMANOVÁ, Marta: *Rýzmberek*, Plzeň 1988, s. 13–14; PROCHÁZKA, Zdeněk: *Hrad Rýzmberek*, Plzeň 2004, s. 6–7.

¹⁰ METLIČKA, Milan: *Pravěk a raně středověká hradiště v západních Čechách*, magisterská práce, Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Praha 2008, s. 146–147; KAUSEK, Petr: *Počátky šlechtických hradů v oblasti Korábské vrchoviny ve světle archeologických pramenů*, magisterská práce, Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Praha 2009, s. 34–38.

Obr. 1: Příkopy, detail valového a příkopového opevnění.

devším prof. T. Durdíkem,¹¹ že spíše než o raně středověké hradiště (na to je příliš malé rozlohou) odpovídá příkopské opevnění více představě hradu přechodného typu, vzniklého a sloužícího nejspíše jako opěrný bod zeměpanské moci v pohraniční krajině – i když funkce ochrany Všerubského průsmyku je ze strategických důvodů pochybná.

Tolik tedy stručně o diskusích kolem neobvyklé lokality, která je však mimo zmíněné problémy pozoruhodná ještě z jednoho důvodu. Její plán z roku 1826, sice téměř primitivní, ale historicky významný, je nejen prvním plánem tohoto opevněného místa,¹² ale pokud víme i obecně nejstarším plánem hradiště chápaného jako archeologická lokalita v Českých zemích (na rozdíl od početných půdorysů zřícenin hradů a tvrzí, obohacujících později Heberovo dílo). Plánek z roku 1826 zůstával neznámým, dokud jsem na něj před 40 lety nenarazil v rodinném archivu Černínů z Chudenic¹³ a neupozornil na něj ve svých soupisných pracích.¹⁴ Publikován však nebyl, použil jej pouze P. Kausek v citované magisterské práci.

¹¹ DURDÍK, Tomáš: *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 2000, s. 460–461.

¹² V literatuře se jako o nejstarším plánu Příkopů mluví o „Vocelově plánu“ otiskném v jeho *Pravěku* z roku 1868. Jeho autorem je však Karel Jičínský, který jej pro Vocelovu knihu zhotovil v srpnu 1866.

¹³ Státní oblastní archiv v Třeboni, oddělení Jindřichův Hradec, fond č. 288 RA Černín, sign. II JH 3, velkostatek Chudenic. Fond je bohužel dodnes nezpracován.

¹⁴ SKLENÁŘ, Karel: *Archeologické nálezy v Čechách do roku 1870. Prehistorie a protohistorie*, Praha 1992, s. 105; TÝŽ: *Pravěké a raně středověké nálezy v Čechách do roku 1870. Pramenná základna romantického období české archeologie*, Praha 2011, s. 131.

Obr. 2: Plán Příkopů u Kdyně, pořízený A. Stollem v roce 1826.

Jde o nevelkou a dosti jednoduchou, zeleně kolorovanou perokresbu, vzniklou evidentně nanejvýše s přeměřením největší délky a šířky (třebaže je přiloženo měřítko ve vídeňských sázích), nadepsanou „*Abriß des Hussitenlagers mit noch befindlichen Verschanzungen auf dem Berge Prácheň hinter Herrnstein, Kautzer Hft.*“ Dole je připojen podpis „*Chudenitz den 10. Jänner 826. Anton Stolle, Baumeister*“, který napovídá mnoho o původu kresby. Ten dosud nebyl nikde zmíněn, a proto zaslouží vysvětlení.

Chudenice, ležící vzdušnou čarou asi 10 km na severovýchod od Příkopů, jsou známy jako kolébka a nepřetržitě vlastnictví hraběcího rodu Černínů z Chudenic. V dotčené době zde sídlil mladý hrabě Eugen Karel Černín z Chudenic (1796–1868),¹⁵ jedna z nejpozoruhodnějších osobností svého rodu, žák

¹⁵ O něm nověji KOBLASA, Pavel: *Hrabě Eugen Czernin, aristokrat a lidumil*, České Budějovice 1998; SKLENÁŘ, Karel: *Černín z Chudenic, Evžen Ervín Karel*, in: *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů*, Praha 2005, s. 114–115; VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla: *Černín z Chudenic, Evžen Karel*, in: *Biografický slovník českých zemí* 11, 2009, s. 9–10; SKLENÁŘ, Karel: *Archeologie v Čechách v období romantismu (1802–1868). Od Josefa Dobrovského po Jana Erazima Vocela*, Praha 2020, hl. s. 303.

a později přítel Josefa Dobrovského, který jej ovlivnil i směrem k archeologii. Už počátkem 20. let získal Černínův zájem¹⁶ aktivní podobu, když dal prokopat náhodně otevřené mohyly z doby bronzové u dvora Košenic (Všepadly). Kopání dal obnovit ještě roku 1826 a navštěvoval je.

O hradišti řečeném Příkopy a považovaném tehdy za hrad („Starý Rýzmbek“) se Eugen Černín dověděl poměrně brzy díky svému místopisnému zájmu, pěstovanému vzdělanými vychovateli a projevujícím se několikerým popsáním chudenickeho panství a jeho zajímavostí a památek. Už v tom nejstarším, které si Černín psal jako jedenáctiletý,¹⁷ je pod číslem 8 uvedeno: *„Auf dem Herrstein Ruine eines alten Schlosses /.../ nicht weit daher ist auf einen Berg eine andere Burg.“*

V době růstu svého archeologického zájmu si zřejmě opět uvědomil existenci pradávného valového opevnění nad nedalekými Oprechticemi, třebaže už na sousedním koutském panství hrabat Stadionů, vyslal tam svého zaměstnance, aby pořídil plánek. Stavitel Anton(-ín?) Stolle (?–1840) působil totiž v černínských službách na chudenickeém panství. Že se to stalo v lednu, je zvláštní, ale na druhé straně logické, protože půdorys opevnění, zbavený listí lesa a podrostu, byl přehlednější. Nevíme, zda při té či jiné příležitosti navštívil Příkopy i hrabě Černín osobně, ale při jeho zájmu je to velmi pravděpodobné; zmínka by se při podrobné četbě našla v jeho denících, z nichž v jednom je zapsáno, že o rok později (26. 7. 1827) navštívil Příkopy

Obr. 3: Hrabě Eugen Karel Černín z Chudenic;
rytina z časopisu Světozor 1867.

¹⁶ O něm podrobně SKLENÁŘ, Karel: *Eugen Černín z Chudenic a jeho okruh. Kapitola z dějin archeologie v jihozápadních a středních Čechách*, *Archeologie ve středních Čechách* 27, 2023, s. 7–60.

¹⁷ *Einiges von der Herrschaft Chudenitz* (1807), Státní oblastní archiv v Třeboni, oddělení Jindřichův Hradec, fond RA Černín, kart. 452.

při svém pobytu v Chudenicích Josef Dobrovský – zcela nepochybně po Černínově upozornění.¹⁸

Eugen Černín sám pak popsal Příkopy v rukopisném pojednání o dějinách a památkách svého panství:¹⁹ „*Eine kurze Strecke von dem Herrsteiner Försterhause, doch schon auf dem Gebiete der Hersch. Kaut befinden sich auf dem Gipfel des Berges Przikop sehr ansehnliche Verschanzungen. Es sind die Ueberreste des verschanzten Lagers der böhm. Krieger (entweder von der Schlacht des J. 1431, oder von 1466; vielleicht wurden sie an beiden Siegestagen benützt). Doppelte, noch jetzt bedeutend tiefe Gräben umgeben den Raum, in welchem die gewaffnete Heldenschar versammelt war. In den Innern dieses Raumes ist noch ein dritter Graben mit einem sehr hohen Walle sichtbar, der den höchsten Punkt ringförmig einschließt u. eine besondere Abtheilung bildet. Das ganze Lage hat einen Umfang von mehr als hundert Klaftern, u. misst etwa 38 Klafter in seiner größten Länge, u. gegen 30 (N. Östr.) Klafter in der Breite, wenn man den äussern Graben auch dazu rechnet.*“

Z tohoto textu plyne, že Eugen Černín pevně sdílel tradiční (odkdy tradiční a odkud převzatý?) názor, že jde o opevněný vojenský tábor z 15. století. Zřejmě on byl také zdrojem informace použité jak místopiscem Johannem Gottfriedem Sommerem (1782–1848), jenž právě začal vydávat svoji topografii Čech po krajích a byl s Černínem ve styku,²⁰ tak lékaře a spisovatele Viléma Dušana Lambla (1824–1895), jenž o několik let později místo navštívil a označil je za „*zbytky starého táboru*“.²¹ Teprve F. A. Heber (snad sám byl onen „*ortskundige Alterthumsfreund*“, jenž v jeho líčení na místo přichází) tento názor s jistotou popřel a Příkopy označil za hlídku patřící ke hradu Herštejnu.²² On první se také zmiňuje o tamních náhodných archeologických nálezech („*die daselbst oft aufgefundenen alten Waffen, unter welchen ein ausgezeichnete Degenknopf besonders bemerkt zu werden verdient*“).

Tím se Příkopy staly už poměrně známou lokalitou a z dalších návštěvníků je třeba zmínit už jen profesora archeologie pražské Karlo-Ferdinandovy univerzity, klasika mladší romantické fáze české archeologie Jana Erazima Vocela,

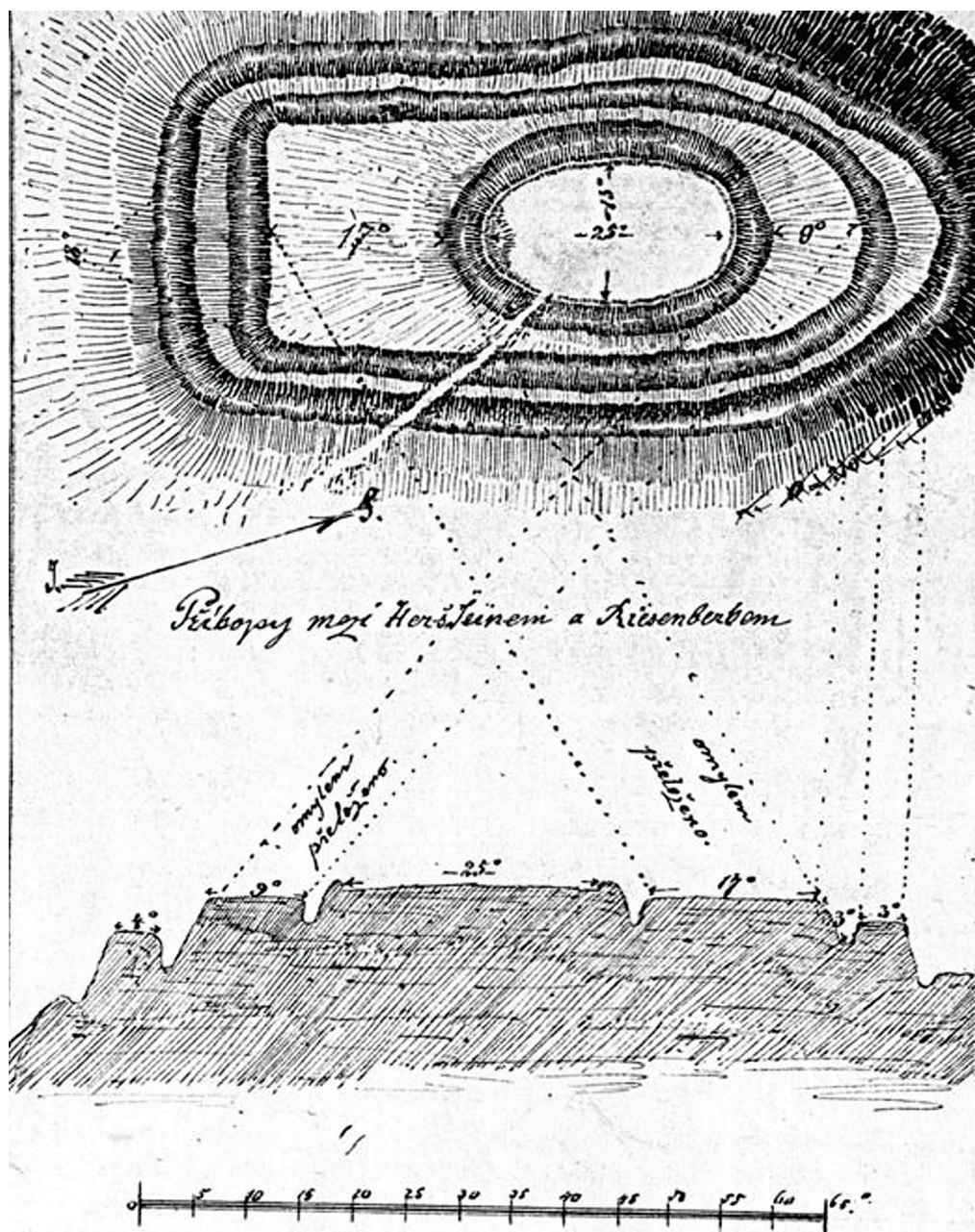
¹⁸ „Dobrowsky abends zurück von Taus und Kouto. Statt nach Neugedein zu gehen, bestieg er heute morgens Riesenberg und das Lager am Příkop.“ Tage-Buch 1827 – Státní oblastní archiv v Třeboni, oddělení Jindřichův Hradec, fond č. 288 RA Černín, sign. II JH 3, velkostatek Chudenice.

¹⁹ CZERNIN von CHUDENITZ, Eugen: *Geschichte und Archäologie der einzelnen Ortschaften der Herrschaft Chudenitz*, rukopis bez data a místa (Chudenice, asi 1832, s. 62.) – Státní oblastní archiv v Třeboni, oddělení Jindřichův Hradec, fond č. 288 RA Černín, sign. II JH 3, velkostatek Chudenice.

²⁰ SOMMER, Johann Gottfried: *Das Königreich Böhmen VII. Klattauer Kreis*, Prag 1839, s. 114: „Auf dem Berge Příkopj, zwischen dem Riesenberge und dem zur Herrschaft Chudenitz gehörigen Herrsteiner Schlossberge, sind Ueberreste eines verschanzten Lagers, aus einem dreifachen Wallgraben und Wällen bestehend, welche entweder aus den Zeiten einer Belagerung der Vesten Herrnstein oder Riesenberg oder aus den angeführten Kriegsjahren 1431 und 1466 herrühren mögen.“

²¹ LAMBL, Vilém Dušan: *Drobnůstky cestopisné z prázdnin 1845*, Květy 12, č. 143 (29. 11. 1845), s. 575.

²² HEBER, F. A., *Böhmens Burgen*, s. 169: „Man nennt die Stätte auch ‘das Hussitenlager’, thut aber derselben damit ein gewaltiges Unrecht, da schon der enge Raum des Berggipfels solcher Benennung widerspricht. Hier stand ehemals eine zur Burg Herrnstein gehörige Warte, ...“

Obr. 4: Příkopy, plán a průřez zhotovený Karlem Jičínským 1866.

jenž už byl zmíněn v souvislosti s domněle prvním plánkem Příkopů v roce 1868. Vocel sám ovšem za plánek i popis (z něhož dedukuje proti Heberovi, že tyto valy jsou mnohem starší než hrad Herštejn) děkuje v poznámce pod čarou dr. Karlu Jičínskému, aniž jej blíže představuje.

Na vysvětlení je nutno dodat, že v době vydání *Pravěku země české* („druhé-
ho oddělení“ z roku 1868, kde se Příkopy uvádějí a popisují) byl Vocel už déle
v přátelských stycích s hrabětem Eugenem Černínem, jenž dlouhodobě finan-
čně podporoval Archeologický sbor Musea království Českého a jeho tiskový
orgán *Památky archaeologické a místopisné* a dokonce dotoval i vydání *Pravěku*
(jehož druhé části se bohužel nedomohl – zemřel právě v den, kdy celá
kniha s vytištěným věnováním jemu určeným vyšla z tiskárny). V Černínově
rodině v Chudenicích jako vychovatel a učitel jeho vnuček a vnuků působil
tehdy JUDr. Karel Jičínský (1831–1910),²³ jenž v době svých studií počátkem
50. let navštěvoval ze zájmu i Vocelovy archeologické přednášky a v dalších
letech provedl na Chudenicku řadu vykopávek, zejména mohylových, či prů-
zkum hradiště na Tuhošti. Také on byl s Vocelem v písemném i osobním sty-
ku a nejspíše byl jeho informátorem při přípravě výletu, který Vocel se svými
syny podnikl do zdejší krajiny. Záznam v deníku i plánek Příkopů v cestovním
zápisníku dokládají, že 15. 8. 1868 výletníci vyrazili z Kdyně, „na *Riesenberg*
a na znamenité valy u Heršteina ve velkém borku“.²⁴

Takto se do literatury dostala další interpretace této specifické lokality, po
níž, jak už řečeno, následovaly další – raně středověké hradiště v pracích
R. Turka a J. Slámy, přechod k vrcholně středověkému hradu podle T. Dur-
díka a jeho následovníků. O to ale už v tomto příspěvku nejde. Jeho účelem
bylo předložit jeden z nejstarších dokladů plánové dokumentace v české ar-
cheologii i kastelologii, objasnit jeho původ a souvislosti a v neposlední řadě
připomenout obtížně definovatelné místo, k jehož interpretaci vyslovil svůj
názor i Jiří Sláma.

²³ O něm TILSCH, Emanuel: *Dr. Karel Jičínský*, Almanach České akademie 21, 1910, s. 144–148; SKLENÁŘ, Karel: *Jičínský, Karel*, in: Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů, Praha 2005, s. 264–265. Jičínský zůstal ve službách Černínů po celý život, naposledy jako centrální ředitel všech panství této (nedrahovické, resp. jindřichohradecké) větve.

²⁴ „Denník počatý dne 1. ledna 1854“ a cestovní zápisník 1865–1870 – Státní okresní archiv, Kutná Hora, osobní fond J. E. Vocel, kart. 1.